

Katarzyna Sadowa
(Uniwersytet Wrocławski)

GHAYRA I *NAMUS* A ZJAWISKO ZBRODNI „HONOROWYCH” W SPOŁECZNOŚCIACH MUZUŁMAŃSKICH – ZARYS PROBLEMU

ABSTRACT

GHAYRA, *NAMUS* AND THE PHENOMENON OF „HONOUR” KILLINGS IN MUSLIM SOCIETIES – OUTLINE OF THE ISSUE

Although it is not a new problem, the phenomenon of ‘honour’ killings remains a legitimate threat. According to the relatively popular thesis presented by the media, this problem is closely linked to the Muslim religion. This article aims to answer the question of whether there is an actual (direct or indirect) connection between ‘honour’ killings and Islam. To that end, the author submits the Muslim concept of purity to analysis, focusing on ‘protective jealousy’ – *ghayra* and the particular nature of honour – *namus*.

KEYWORDS: *ghayra*, *namus*, „honour” killings, Islam

SŁOWA KLUCZOWE: *Ghayra*, *namus*, zabójstwa „honorowe”, islam

Zjawisko tak zwanych zbrodni honorowych jest problemem zarówno złożonym, jak i aktualnym. O tym pierwszym świadczy chociażby fakt, iż w literaturze występują dziesiątki propozycji definiowania czynu¹, jednak

1 Wartą przytoczenia jest szeroka definicja sformułowana przez J. Welchman i S. Husajni (ujęta zresztą w raporcie europejskiego Komitetu na rzecz Równych Szans dla Kobiet i Mężczyzn z czerwca 2009 roku) w brzmieniu: „Crimes of ‘honour’ are seen to encompass a variety of manifestations of violence against women, including ‘honour killings’, assault, confinement or imprisonment, and interference with

wciąż nie udało się skonstruować definicji uniwersalnej. Skomplikowany charakter problemu przejawia się także w różnych koncepcjach postrzegania zjawiska – czy to jako element przemocy domowej, przemocy wobec kobiet, przemocy motywowanej kulturowo, czy w ujęciu najbardziej ogólnym – jako przykład naruszania podstawowych praw człowieka. Z jakiegokolwiek perspektywy nie rozpatrywać by jednak zjawiska zbrodni „honorowych”, bezsprzecznie pozostaje, iż jest to odrębny typ przemocy (ze względu na posiadane cechy charakterystyczne²), dotyczący przede wszystkim kobiet (stanowią one nawet 90% ofiar tego typu czynów). W odniesieniu natomiast do aktualności problemu, najlepszą ilustracją wydają się być statystyki. Zgodnie z oficjalnymi raportami³,

choice in marriage, where the publicly articulated 'justification' is attributed to a social order claimed to require the preservation of a concept of 'honour' vested in male (family and/or conjugal) control over women and specifically women's sexual conduct, actual suspected or potential”.

Tłumaczenie własne: „Zbrodnie honorowe są postrzegane jako obejmujące różne przejawy przemocy wobec kobiet, w tym morderstwa honorowe, napaście, uwięzienia lub ograniczenia wolności oraz ograniczenia wyboru małżeństwa, których publicznym uzasadnieniem jest przywiązanie do społecznego porządku, który wymaga zachowania koncepcji pojęcia honoru wyrażonej w męskiej (rodzinnej lub/i małżeńskiej) kontroli sprawowanej nad kobietą, a konkretnie nad kobiecymi zachowaniami seksualnymi, rzeczywistymi, będącymi przedmiotem podejrzeń lub potencjalnymi”. L. Welchman, S. Hossain, [w:] *The urgent need to combat so-called „honour crimes”*, Report of European Committee on Equal Opportunities for Women and Men, Doc. 11943/08 June 2009.

2. Wśród cech charakterystycznych dla tego typu czynów wymienić można: 1. Planowany charakter zbrodni w większości przypadków; 2. Zaangażowanie w planowanie/dokonanie czynu części/całej rodziny/społeczności, a nie pojedynczych członków; 3. Znacząca rola kobiet w podżeganiu do zbrodni bądź ich tuszowaniu; 4. Istnienie przyzwolenia rodziny/społeczności na stosowanie przemocy wobec kobiet, postrzeganych nie jako indywidualne istnienia, a jako część społeczności, kolektyw. 5. Presja ze strony dalszej rodziny wywierana na najbliższych członków rodziny ofiary; 6. „zhańbienie” rodziny jako głównym motywem zbrodni; 7. Eskalacja przemocy (ofiary są mordowane poprzez dekapitację, zastrzelenie, zadźganie, spalenie żywcem, otrucie, powieszenie, rozjechanie itd. – metody ograniczone są w zasadzie wyłącznie przez wyobraźnię sprawców). Zob. m.in. P. Sen, *Crimes of honour' value and meaning*, [w:] L. Welchman, S. Hossain, *Honour – Crimes, paradigms, and violence against women*, Nowy Jork 2005, s. 42–63.
3. Por. np. *Impunity for domestic violence, 'honour killings' cannot continue – UN official*, http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=33971#Vd7U4_ntmko (dostęp: sierpień 2015).

rocznie w wyniku zbrodni „honorowych” ginie co najmniej pięć tysięcy kobiet. Jednocześnie eksperci podkreślają, że liczba ta może być wysoce zaniżona, a rzeczywista skala problemu przekracza prawdopodobnie dwadzieścia tysięcy ofiar rocznie⁴. Wskazać należy, iż jako zjawisko ogólnoświatowe, zbrodnie „honorowe” występują w różnych kulturach – sprawcami bywają m.in. Hindusi, Sikhowie, Chryścianie, czy Muzułmanie⁵. Pomimo tego w ostatnich latach w przekazach medialnych popularne stało się stanowisko przypisujące tego typu czyny jako charakterystyczne dla wyznawców islamu. Jednocześnie pojawiły się również doniosłe głosy krytyczne w stosunku do takiej koncepcji, zarzucające jej przedstawicielom „islamofobię”⁶. Niemniej jednak, zgodnie ze statystykami, najwięcej przypadków tego typu zbrodni popełnianych jest właśnie w środowiskach muzułmańskich – zarówno w odniesieniu do państw z islamem jako religią panującą, jak i do zbrodni „honorowych” dokonywanych na obszarze krajów europejskich, gdzie występują one głównie pośród mniejszości⁷. Dlatego też istotna wydaje się być analiza kwestii istnienia rzeczywistego związku pomiędzy zbrodniami „honorowymi” a islamem.

4 Por. np. K. Koch, *Honor killings. Can murders of women and girls be stopped?*, „Global Researcher” 2011, vol. 5, no. 8, April 19.

5 Por. np. J. Brandon, S. Hafez, *Crimes of the Community. Honour-based violence in the UK*, The Cromwell Press, Trowbridge 2008, s. 39.

6 „Islamofobia” stała się *de facto* w ostatnich latach skutecznym środkiem ograniczającym wolność słowa, przez co zamiast stanowić gwarancję tolerancji często wywiera negatywne skutki, jak np. w sprawie praktykowania przemocy seksualnej w angielskim Rotherham, kiedy władze miasta świadome przestępstwa nie podejmowały interwencji ze względu na lęk przed oskarżeniem o ‘islamofobię’.

Szerzej zob. np. G. Lindenberga, *Muzułmańskie gwałty pod parasolem politycznej poprawności*, Euroislam, wrzesień 2014 r., <http://euroislam.pl/muzulmanskie-gwalty-pod-parasolem-politycznej-poprawnosci/?print=pdf> (dostęp: luty 2015); K. Malik, *When does criticism of islam become islamophobia?*, <https://kenanmalik.wordpress.com/2013/11/14/when-does-criticism-of-islam-become-islamophobia/>, cyt. za: K. Malik, *Czy krytyka islamu może być islamofobią?*, <http://euroislam.pl/czy-krytyka-islam-u-moze-byc-islamofobia/?print=pdf> (dostęp: luty 2015).

7 Dla przykładu, analizy wskazują, że w Wielkiej Brytanii sprawcami zdecydowanej większości zbrodni „honorowych” byli Muzułmanie; również Sikhowie i Hindusi dopuszczali się tego typu czynów, jednak nieporównywalnie rzadziej; Z kolei badania przeprowadzone przez P. Cheslera wykazało, że na 172 badane przypadki zbrodni honorowych 91% popełnionych zostało przez muzułmanów (w skali światowej), w tym jeśli chodzi o przypadki na terenie Europy – 96%, natomiast na terenie Północnej Ameryki – 84%. Por. J. Brandon, S. Hafez, *Crimes of the... , op. cit.*, s. 39;

Przed wszystkim wskazać należy, iż zarówno Koran, jak i *sunna*, a więc dwa główne źródła religii muzułmańskiej, w żaden sposób nie odnoszą się do zjawiska zbrodni „honorowych” – *szariat* nie nakazuje więc tego typu praktyk, ale także definitywnie ich nie zakazuje. Jednocześnie, biorąc pod uwagę fakt, iż jedną z podstawowych i najczęstszych przesłanek stanowiących motywację dla sprawców do popełnienia zbrodni „honorowej” jest zarzut niedochowania czystości przez kobietę (czy to przez faktyczne popełnienie cudzołóstwa, czy samą pogłoskę o tym iż do takowego czynu doszło), możliwe wydaje się dostrzeżenie konotacji pomiędzy badanym zjawiskiem a aktem *zina* (cudzołóstwa) usankcjonowanym już bezpośrednio w Koranie i *sunnie*. *Zina* uznawana jest za jedno z najpoważniejszych wykroczeń przeciwko Allahowi, za które zgodnie z werselem drugim sury dwudziestej czwartej⁸ winowajcom grozi kara 100 batów (w przypadku, gdy byli oni osobami stanu wolnego), natomiast zgodnie z przekazami *sunny*⁹, w przypadku kiedy czynu dopuściła się osoby pozostające w związku małżeńskim, przewidzianą karą poza biczowaniem jest śmierć poprzez ukamienowanie¹⁰. Ze względu na

P. Chesler, *Worldwide Trends in Honor Killings*, „Middle East Quarterly” 2010, <http://www.meforum.org/2646/worldwide-trends-in-honor-killings> (dostęp: sierpień 2015).

- 8 „Cudzołożnicy i cudzołożnikowi wymierzcie po sto batów, każdemu z nich obojga! W imię religii Boga, jeśli wierzycie w Boga i w Dzień Ostatni, niech nie powstrzyma was żadna względem nich pobłażliwość. I niech pewna grupa wiernych będzie obecna przy ich karze”. *Koran*, z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył J. Bielawski, Warszawa 1986, XXIV: 2.
- 9 „Ukada b. as-Samit przekazał: Posłaniec Allaha (pokój z nim) powiedział: otrzymujcie (nauczanie) ode mnie, otrzymujcie (nauczanie) ode mnie. Allah wskazał drogę dla tych (kobiet). Kiedy niezonaty mężczyzna popełni cudzołóstwo z niezamężną kobietą (powinni oni otrzymać) sto batów i zostać wygnani na jeden rok. W przypadku kiedy zonaty mężczyzna popełni cudzołóstwo z zamężną kobietą, powinni otrzymać sto batów i zostać ukamienowani na śmierć”. S. Muslim, księga 17, hadis 4191 (tłum. własne).
- 10 Aby jednak kara mogła zostać wymierzona, wymagane jest przedstawienie czterech świadków (chyba że sprawca sam przyzna się do winy lub wykazana zostanie ciąża pozamałżeńska), którzy dokładnie widzieli czyn cudzołóstwa. „A tym, którzy oskarżają kobiety godne, a nie mogą przyprowadzić czterech świadków, wymierzcie osiemdziesiąt batów i nie przyjmujcie od nich nigdy świadectwa. To są ludzie szerzący zgorznienie. Z wyjątkiem tych, którzy się następnie nawrócą i poprawią. Zaprawdę, Bóg jest przebaczący, Litościwy! A ci, którzy oskarżają swoje żony, a nie mają świadków oprócz siebie samych, złożą przed Bogiem czterokrotne świadectwo,

uwrażliwienie wyznawców islamu na doniosłość czynu *zina*, dopuszczenie się cudzołóstwa przez bliską osobę stanowić może czynnik wyzwalający silny gniew, czy nawet furię i w konsekwencji prowadzący do wymierzenia „sprawiedliwości” własnoręcznie, w skrajnych wypadkach – poprzez brutalne morderstwo. Podkreślić jednak należy, iż nawet jeśli głęboko zakorzenione w kulturze muzułmańskiej przeświadczenie o priorytetowym znaczeniu czystości (której obowiązek dochowania spoczywa przede wszystkim na kobietach), będącej wyznacznikiem nie tylko pobożności, ale także honoru (całej rodziny) ma związek z usankcjonowaniem przewinienia *zina* w Koranie i *sunie*, to regulacje w tym zakresie bynajmniej nie są jednoznaczne z дозвоleniem, czy tym bardziej nakazem dokonywania zbrodni w imię honoru. Praktyka ta, w tym kontekście, jest raczej wynikiem osobistej interpretacji reguł islamu przez sprawców oraz ich subiektywnego poczucia „zhańbienia” warunkującego agresję wobec „winowajczyni”. Tylko bowiem poprzez odpowiednie ukaranie osoby, która dopuściła się czynu hańbiącego, możliwe jest (w mniemaniu sprawców) odzyskanie utraconego honoru, co w skrajnych przypadkach prowadzi do brutalnych morderstw.

Warto zauważyć, iż samo pojęcie „honor” ma wymiar subiektywny, którego postrzeganie zależne jest w dużej mierze od osobistych i kulturowych uwarunkowań. Zgodnie ze słownikiem Oxfordzkim honor w odniesieniu do zachowania moralnego jest definiowany jako „the quality of knowing and doing what is morally right”¹¹, natomiast w kontekście reputacji „good reputation; respect from other people”¹². Ze społecznego punktu widzenia honor rozpatrywany może być w dwóch wymiarach – indywidualnym oraz kolektywnym. W takim ujęciu zachowanie honorowe prowadzi zarówno do wzrostu poczucia własnej wartości, jak i zapewnia jednostce szacunek ze strony społeczeństwa. Podkreślić należy, iż w niektórych kręgach kulturowych szczególnie silne jest oddziaływanie

iż są prawdomówni; a piąte świadectwo po to, aby przekleństwo Boga zaciążyło nad każdym z nich, jeśliby był kłamcą. A kara będzie odsunięta od kobiety, jeśli ona zaświadczy przed Bogiem czterokrotnie złożonym świadectwem, iż jej oskarżyciel na pewno jest kłamcą; a piąte świadectwo po to, aby gniew Boga zaciążył na niej, jeśliby on znalazł się wśród prawdomównych”. *Koran...*, *op. cit.*, XXIV: 5–9.

11 „Zdolność rozpoznawania i czynienia tego, co moralnie słuszne” (tłum. własne). Por. Hasło: honour, *Oxford Learner's Dictionaries*, http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/honour_1?q=honour (dostęp: sierpień 2015).

12 „Dobra reputacja, szacunek innych ludzi” (tłum. własne). Por. *ibidem*.

„honoru” na grupy społeczne, w tym głównie na rodziny – nawet jeśli kwestie związane z zachowaniem honoru dotyczą poszczególnej osoby, w rzeczywistości wpływają na całe gospodarstwo domowe, w konsekwencji uzyskując wymiar kolektywy, a nie indywidualny¹³. Jak podkreśla słynny antropolog Pitt Rivers „Honour is the value of a person in his own eyes, but also in the eyes of his society”¹⁴ oraz „The notion of honour is [...] a sentiment, a manifestation of this sentiment in conduct, and the evaluation of this conduct by others, that is to say, reputation. It is both internal to the individual and external to him”¹⁵. Jako, że analizowane zbrodnie „honorowe” są ściśle związane z pojęciem i postrzeganiem honoru przez sprawców, ewentualny związek pomiędzy zjawiskiem a kulturą muzułmańską, pomimo tego iż nie ujawnia się on bezpośrednio w źródłach religii, rozważyć należy w odniesieniu do koncepcji *ghayra/ghheera* oraz związanego z nią, jednego z typów honoru – *namoos/namus*.

Ghayra z arabskiego literalnie oznacza „innych” lub „innych ludzi”, natomiast w kontekście jej funkcjonowania w islamie najczęściej tłumaczona jest jako „zazdrość”, czy „opiekuńczość” (tudzież „opiekuńcza zazdrość” lub „usprawiedliwiona zazdrość”), przejawiająca się przede wszystkim w autorytecie mężczyzn, jaki posiadają w stosunku do członków rodziny¹⁶. W ramach *ghayra* mężczyźni mają kontrolować zachowanie swoich bliskich, a w szczególności „podległych” im kobiet (a więc córek, sióstr lub żon), aby dzięki temu zapobiec naruszeniu przez nie „granic Boga” i jednocześnie ochronić własny honor. Jak wskazuje Akbari na koncepcję ów „opiekuńczej zazdrości” składają się: „1) kontrola

13 Por. I. Cetin, *Defining Recent Femicide in Modern Turkey: Revolt Killing*, „Journal of International Women’s Studies” 2015, Vol. 16, No. 2, s. 347.

14 „Honor jest wartością osoby w jej własnych oczach, ale także w oczach społeczeństwa” (tłum. własne). J. Pitt-Rivers, *Honour and social status*, [w:] *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, J.G. Peristiany (red.), Chicago 1966, s. 21.

15 „Pojęcie honoru[...] oznacza sentyment, manifestację tego sentymentu w zachowaniu, i ocenę tego zachowania przez innych, czyli reputację. Jest to cecha zarówno wewnętrzna, jak i zewnętrzna” (tłum. własne). J. Pitt-Rivers, *Honor*, [w:] *International Encyclopedia of the Social Sciences*, D.L. Sills (ed.), New York 1968, s. 503.

16 Por. Sahih Al-Bukhari 29, cyt. za: D. Akbari, P. Tetreault, *Honor Killing: A Professional’s Guide to Sexual Relations and Ghayra Violence from the Islamic Sources*, Bloomington 2014, s. 74; F. Barakatullah, *Reviving our sense of Gheerah*, “Al Mu’minaat Press” 2010, Vol. 1, Issue 7, February.

mężczyzny (Muzułmanina), 2) sprawowana nad jego *namus*¹⁷, 3) w celu zachowania muzułmańskiej koncepcji moralności¹⁸.

Obowiązek *ghayra* wywodzony jest z wersetu trzydziestego czwartego sury czwartej: „The men are the protectors and maintainers of women...”¹⁹. Bezpośrednio do koncepcji nawiązują jednak dopiero *hadisy*²⁰, gdzie przedstawiona ona została jako cecha posiadana przez samego

17 O *namus* jako honorze muzułmańskim warunkowanym ze względu na płeć w dalszej części tekstu.

18 D. Akbari, P. Tetreault, *Honor Killing...*, *op. cit.*, s. 75.

19 W tłumaczeniu polskim: „Mężczyźni stoją nad kobietami ze względu na to, że Bóg dał wyższość jednym nad drugimi [...]”. *Koran...*, *op. cit.*, IV: 34.

20 Poza wskazanymi hadisami w kontekście historii *ghayra* przytacza się następującą opowieść: „Narrated Asma’ bint Abu Bakr: When Az-Zubair married me, he had no real property or any slave or anything else except a camel which drew water from the well, and his horse. I used to feed his horse with fodder and drew water and sew the bucket for drawing it, and prepare the dough, but I did not know how to bake bread. So our Ansari neighbors used to bake bread for me, and they were honorable ladies. I used to carry the date stones on my head from Zubair’s land given to him by Allah’s Apostle and this land was two third Farsakh (about two miles) from my house. One day, while I was coming with the date stones on my head, I met Allah’s Apostle along with some Ansari people. He called me and then, (directing his camel to kneel down) said, »Ikh! Ikh!« so as to make me ride behind him (on his camel). I felt shy to travel with the men and remembered Az-Zubair and his sense of Ghira, as he was one of those people who had the greatest sense of Ghira. Allah’s Apostle noticed that I felt shy, so he proceeded. I came to Az-Zubair and said, »I met Allah’s Apostle while I was carrying a load of date stones on my head, and he had some companions with him. He made his camel kneel down so that I might ride, but I felt shy in his presence and remembered your sense of Ghira« (See the glossary). On that Az-Zubair said, »By Allah, your carrying the date stones (and you being seen by the Prophet in such a state) is more shameful to me than your riding with him.« (I continued serving in this way) till Abu Bakr sent me a servant to look after the horse, whereupon I felt as if he had set me free”. S. Al Bukhari, Book 62, no. 151, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=62&translator=1&start=150 (dostęp: sierpień 2015).

Poza tym do *ghayra* nawiązuje także 150 hadis Bukhari’ego z księgi 87: „Narrated Abu Huraira: We were sitting with Allah’s Apostle, he said, »While I was sleeping, I saw myself in Paradise. Suddenly I saw a woman performing ablution beside a palace«. I asked, »For whom is this palace?« They (the angels) replied, »It is for ‘Umar bin Al-Khattab.« Then I remembered ‘Umar’s ghira and went back hurriedly.” On hearing that, ‘Umar started weeping and said, »Let my father and mother be sacrificed for you. O Allah’s Apostle! How dare I think of my Ghira being offended by you?«. S. Al Bukhari, Book 87, no. 150, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=87&translator=1&start=30 (dostęp: sierpień 2015).

Allaha – „Narrated ,Aisha: Allah’s Apostle said, „O followers of Muhammad! There is none, who has a greater sense of Ghira (self-respect) than Allah, so He has forbidden that His slave commits illegal sexual intercourse or His slave girl commits illegal sexual intercourse. O followers of Muhammad! If you but knew what I know, you would laugh less and weep more!”²¹ i dalej: „Narrated Abu Huraira: The Prophet; said, „Allah has a sense of Ghira, and Allah’s sense of Ghira is provoked when a believer does something which Allah has prohibited”²². Co istotne, posiadanie *ghaira* warunkuje dostąpienie łaski Allaha:

There are three at whom Allaah will not look at on the day of Resurrection: (1) the one who disobeys his parents, (2) the woman who imitates men, and (3) the duyooth (a man who has no protective jealousy towards his womenfolk)²³.

Ghayra nie jest więc wyłącznie elementem tradycji muzułmańskiej, lecz posiada wymiar religijnego obowiązku²⁴. Według Akbari’ego wpi-suje się ona ponadto w szerszą koncepcję „enjoining good and forbidding evil” (“al-amr bi al-ma’ruf wa al-nahy ‘an al-munkar”)²⁵, którą sprowadzić

21 S. Al Bukhari, Book 62, no. 148, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=62&translator=1&start=140 (dostęp: sierpień 2015).

22 S. Al Bukhari, Book 62, no. 150, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=62&translator=1&start=150 (dostęp: sierpień 2015).

23 S. Al-Jaami’ As-Sagheer 3/74, hadith no. 3066, cyt. za: *O’ Brother, Where Is Your Ghirah?*, <https://theauthenticbase.wordpress.com/tag/duyooth/> (dostęp: sierpień 2015).

24 Również inne przekazy wskazują na obligatoryjny wymiar *ghayra* jako niezbędnej dlaotrzymania zbawienia: „Imam Ibn Qayyim (ra) said ‘If the gheerah has left the heart, the whole Deen has left’”. Słowo *deen* oznacza całokształt właściwego, moralnie godnego życia, jakie powinien wieść muzułmanin aby otrzymać zbawienie. Na *deen* składają się więc przede wszystkim podporządkowanie Bogu i przestrzegania jego poleceń. *Hands off Muslim Honor*, Islamic Thinkers Society, <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=496> (dostęp: sierpień 2015); *Definition of the Word Deen & the Word Islam*, speech by Imam Mohamed Baianonie, http://islam1.org/khutub/Defn__of_Deen_&_Islam.htm (dostęp: sierpień 2015). Por. m.in. S. Islam’il Kaita, *To Veil Or Not To Veil: An Overview Of Muslim Woman’s Clothing*, [w:] E-Proceeding of the 2nd International Conference on Arabic Studies and Islamic Civilization 2015, Kuala Lumpur 9–10 March 2015, s. 82; *O’ Brother, Where Is Your Ghirah?!*, <https://theauthenticbase.wordpress.com/tag/duyooth/> (dostęp: sierpień 2015).

25 Koncepcja ta została usankcjonowana w samym Koranie, w wielu miejscach. Mówi o niej m.in. werset 71 sury 9: „A wierzący mężczyźni i wierzące kobiety są dla siebie

można do nakazu ochrony *ummy* od wszelkiego zagrożenia złem (a więc tym co zakazane przez Allaha, grzeszne) – zarówno pochodzącego z zewnątrz (poprzez *jihad*), jak i występującego wewnątrz *ummy* (właśnie poprzez *ghayra*)²⁶. Co więcej, ze względu na główny cel *ghayra*, jakim jest zagwarantowanie aby bliscy danego mężczyzny nie dopuszczali się grzesznych czynów, niektóre źródła wskazują iż praktyka ta stanowi wręcz legitymowaną formę *jihadu*²⁷:

The Messenger Muhammad (saw) said, as reported in Tirmizi, ‘Whoever dies defending his family (i.e. wife, mother, sister or children etc.) is a martyr’ and elsewhere ‘whoever dies defending his honor is a martyr’²⁸.

Ghayra, „opiekuńcza zazdrość” przejawiać ma się przede wszystkim w zapewnieniu, aby kobiety nad którymi dany mężczyzna sprawuje kontrolę (lub nawet wszyscy członkowie domostwa), zachowywały się odpowiednio skromnie, dbając o to by ich *hayaa*²⁹ (czystość, skromność) nie została naruszona. Troska o zachowanie *hayaa* wyrażać ma się głównie w noszeniu tradycyjnego stroju muzułmańskiego oraz unikaniu

nawzajem przyjaciółmi. Oni nakazują sobie to, co uznane, a zakazują sobie tego, co naganne. Oni odprawiają modlitwę i dają jałmużnę, są posłuszni Bogu i Jego Posłańcowi. Tym Bóg okaże miłosierdzie. Zaprawdę, Bóg jest potężny, mądry!”. *Koran...*, *op. cit.*, LXXI: 9. Szerzej zob. I. Taymiyya, *Enjoining Right & Forbidding Wrong*, http://d1.islamhouse.com/data/en/ih_books/single/en_Enjoining_Right_and_forbidding_wrong.pdf (dostęp: sierpień 2015).

²⁶ Szerzej zob. Akbari, P. Tetreault, *Honor Killing...*, *op. cit.*, s. 130–135.

²⁷ Szerzej zob. M. Sadowski, *Dżihad – święta wojna w islamie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 8 (5), s. 29–47.

²⁸ Słowo *martyr* jest odpowiednikiem *shabida*, a więc osoby oddającej życie w imię wiary. *Hands off Muslim...*, *op. cit.*; Szerzej zob. także D. Akbari, P. Tetreault, *Honor Killing...*, *op. cit.*; A. Ezzati, *The Concept of Martyrdom in Islam*, „Al-Serat” 1986, vol. XII, <http://www.al-islam.org/al-serat/vol-12-1986/concept-martyrdom-islam/concept-martyrdom-islam> (dostęp: sierpień 2015).

²⁹ Wskazuje się, że słowo *hayaa* (pochodzące od *hayaat* – „życie”) tłumaczyć można jako skromność, nieśmiałość, szacunek dla samego siebie, poczucie wstydu honor itd. W swoim oryginalnym znaczeniu *hayaa* nawiązuje natomiast do natury wierzących, odnosząc się do negatywnego, bolesnego uczucia zakłopotania, spowodowanego obawą przed dopuszczeniem się niegodnego zachowania. Szerzej zob. np. *Haya’a (Shyness) in Islam*, <http://www.masjidassunnah-fl.com/index.php/en/book-library/manners-and-morals/115-hayaa-shyness-in-islam> (dostęp: sierpień 2015).

kontaktów z obcymi mężczyznami³⁰. Zarówno bowiem brak odpowiedniego ubioru, jak i swobodne przebywanie kobiet w towarzystwie płci przeciwnej (czy to w miejscach publicznych, czy w odosobnieniu), zwiększać ma prawdopodobieństwo popełnienia *zina* (w tym kontekście szczególnie krytykowana jest kultura Zachodnia, jako agitująca równouprawienie i pozwalająca na mieszanie się płci oraz swobodne pozamażeńskie kontakty seksualne)³¹.

Wskazany nakaz zachowania przez kobiety czystości i skromności jest ściśle związany z jednym z typów honoru – *namus*. *Namus*, w tłumaczeniu dosłownym oznaczający „cnotę” (z arabskiego „an-Namus al-akbar”, czyli „posiadający absolutną cnotę”, choć najczęściej *namus* tłumaczy się jako „honor”)³², jest rodzajem honoru warunkowanego ze względu na płeć, za którego dochowanie odpowiedzialne są kobiety. Odnosi się on do takich cech, jak: wierność, czystość, uczciwość i sprawiedliwość, przede wszystkim nawiązując jednak do seksualności kobiet³³. Aby *namus* pozostał nienaruszony, kobiety i dziewczęta muszą być odpowiednio skromne, dbając o dochowanie czystości (*namuslu*). Co istotne, jako że *namus* w odniesieniu do mężczyzny determinowany jest przez *namus* wszystkich podległych mu kobiet, w przypadku kiedy dojdzie do zachowania przynoszącego „dyshonor” ze strony kobiety (*namus meselesi*), „uszkodzony” zostaje nie tylko jej *namus*, ale także honor mężczyzny sprawującego nad nią opiekę oraz pozostałych członków rodziny. Pomimo tego więc,

30 Jakkolwiek wśród czynów naruszających *ghayra* poza kwestiami ubioru, Akbari wymienia także m.in.: nieodpowiedni makijaż, perfumy, noszenie peruk lub innych form sztucznych włosów, ingerencję we włosy na twarzy, przebywanie przez dziewczęta które ukończyły 9 lat w pomieszczeniach z mężczyznami, samodzielne zaaranżowanie ślubu przez kobietę, uwodzicielski ton głosu, opuszczenie domu bez pozwolenia, przyjęcie gości bez pozwolenia, korzystanie z Internetu, telefonu komórkowego itd., zyskanie sławy, wstąpienie w związek z nie-muzułmaninem, wytatuowanie ciała, słuchanie muzyki i taniec, uścisk dłoni. Szerzej zob. D. Akbari, P. Tetreault, *Honor Killing...*, *op. cit.*, s. 99–129.

31 Por. np. *Hands off Muslim...*, *op. cit.*; F. Barakatullah, *Reviving our sense of Gheerah...*, *op. cit.*; S. Islam'il Kaita, *To Veil Or Not To Veil...*, *op. cit.*, s. 83.

32 Zob. *Namus*, [w:] D.G. Bates, *People and Cultures of the Middle East*, „Just the Facts 101”, b.m.w. 2014; Szerzej zob. D.E. King, *The Personal Is Patrilineal: Namus As Sovereignty*, „Identities: Global Studies in Culture and Power” 2008, vol. 15, no. 3, s. 319; *Origin of the word namus*, <http://askville.amazon.com/national-origin-word-namus/AnswerViewer.do?requestId=39929558> (dostęp: sierpień 2015).

33 Por. I. Cetin, *Defining Recent Femicide...*, *op. cit.*, s. 347.

iż za dochowanie *namus* odpowiedzialność ponosi każda kobieta indywidualnie, to skutki ewentualnego naruszenia honoru uzyskują wymiar kolektywny. Wskazuje się, że w przypadku kiedy dojdzie do zachowania niezgodnego z koncepcją *namus* (do tego typu zachowań zalicza się przede wszystkim pozamałżeńskie relacje seksualne bądź nawet samo flirtowanie, czy jak wskazuje King, często wystarczy jedynie plotka o podjęciu takiej aktywności przez kobietę, aby w odczuciu mężczyzny *namus* został naruszony)³⁴, w pierwszej kolejności społeczność krytycznie odnosi się nie do samej kobiety, ale do osoby odpowiedzialnej za jej *namus*. Co więcej, gdy *namus* zostanie naruszony choćby raz, w zasadzie niemożliwym jest jego całkowite przywrócenie, czyniąc daną rodzinę *namussuz* – pozbawioną honoru. Równocześnie, jako że zachowanie *namus* stanowi jedną z priorytetowych wartości dla przedstawicieli społeczności muzułmańskich³⁵, konsekwencje jego naruszenia są niejednokrotnie tragiczne

34 Szerzej zob. D.E. King, *The Personal is...*, *op. cit.*, s. 323–234.

35 Jak wskazuje van Eck, ciężko jest stwierdzić dlaczego właściwie *namus* posiada dla badanych społeczności tak istotną, wręcz priorytetową wartość. Według autora koncepcja zgodnie z którą kobieta musi być chroniona przez mężczyznę aby w ten sposób miał on gwarancję otrzymania potomstwa, ku czemu służyć miałyby właśnie honor *namus* wydaje się być niewystarczającym uzasadnieniem dla funkcjonowania *namus* współcześnie. W związku z tym Autor skupia się na analizie kontekstu, w jakim *namus* występuje, wyróżniając osiem cech charakterystycznych:

1. Rodziny w danej grupie posiadają bardzo bliskie relacje, co skutkuje tym, że plotka staje się podstawowym mechanizmem kontroli społecznej;
2. Członkowie grupy są od siebie wzajemnie uzależnieni w odniesieniu do kontaktów społecznych i innych. Czyni ich to podatnymi na opinie innych, także w odniesieniu do *namus*.
3. Relacje mają charakter różnorodnych – członkowie grupy nie są jedynie sąsiadami, ale kolegami czy przyjaciółmi. Istnienie wielu linii powiązań skutkuje tym, że ludzie nie należą do osobnych kategorii. Co więcej sieci powiązań nakładają się na siebie, czasami w takim stopniu, że stają się identyczne. Więzy stają się często tak bliskie, że traci na znaczeniu kategoria „członków rodziny”. Prowadzi to do braku prywatności oraz wysokiego poziomu kontroli społecznej.
4. Brakuje alternatyw. Jako, że nie istnieje możliwość odcięcia się od grupowej kontroli, honor staje się szczególnie ważny.
5. Grupa jest jednorodna, co zwiększa prawdopodobieństwo, że wszyscy jej członkowie postrzegają *namus* w ten sam sposób, co dodatkowo wzmacnia znaczenie *namus*.
6. Występuje dominująca grupowa kultura gościnności. Badania sugerują, że w środowiskach, gdzie dużo ludzi przybywa i odchodzi, istnieje niska możliwość na izolację, a kod *namus* wywiera silniejszy wpływ na każdą osobę.

w skutkach, prowadząc w skrajnych przypadkach do śmierci kobiety, która dopuściła się niewłaściwego czynu. Wskazuje się bowiem, że często w odczuciu bliskich jedynym sposobem na przywrócenie utraconego honoru jest śmierć „winowajczyny”. W takich przypadkach kobiety bądź to zmuszane są do popełnienia samobójstwa, bądź padają ofiarom zbrodni „honorowych” (określanych zresztą niekiedy jako *ghatl e namusy*)³⁶. Jak wskazuje King, dla właściwego zrozumienia *namus* należy mieć także świadomość, iż stanowi on swoistą gwarancję patrylinearnej suwerenności, a zbrodnie „honorowe” stają się rezultatem jej naruszenia³⁷.

Pomimo że występowanie *namus* nie jest ograniczone do społeczności muzułmańskich, dostrzegalny jest bezpośredni związek pomiędzy tym rodzajem honoru a omawianą, typowo już muzułmańską, koncepcją *ghayra*. To właśnie poprzez posiadanie ów „opiekuńczej zazdrości” mężczyzna chronić ma nienaruszalności *namus* podległych mu kobiet, a więc zarazem własnego – jak wskazuje się bowiem w ramach definiowania koncepcji *ghayra*: „[...] it is a feeling of fury with great anger when one's honour and prestige is challenged or injured”³⁸.

Rozważając jednak *ghayra* ściśle w kontekście zjawiska zbrodni „honorowych”, podkreślić należy, iż traktując ją jako element wspomnianej

7. Utrata *namus* może być w różny sposób sankcjonowana przez grupę, m.in. poprzez publiczne upokorzenie czy ostracyzm. Osoby świadome lub podejrzewające możliwość wystąpienia takich sankcji stają się bardziej wrażliwe na zachowanie *namus*.

8. Indywidualne i zbiorowe tożsamości są ze sobą ściśle powiązane: w przypadku kiedy jedna osoba dopuści się złego czynu, zhańbienie odczuwa cała rodzina, a nawet grupa społeczna.

Co do zasady grupy spełniające wszystkie wymienione kryteria są stosunkowo małe, jakkolwiek nie wpływa to na znaczenie *namus*. Jest bowiem mało prawdopodobne, aby *namus* uzyskał silne znaczenie wśród członków niewielkich grup mieszkających w bliskim otoczeniu, ale jednocześnie nie posiadających bliskich relacji.

Por. C. van Eck, *Purified by Blood Honour Killings amongst Turks in the Netherlands*, Amsterdam 2003, s. 26–27.

36 Szerzej zob. I. Cetin, *Defining Recent Femicide...*, *op. cit.*, s. 347–348; C. van Eck, *Purified by Blood...*, *op. cit.*, s. 18–19; *There's no honour in 'honour killings'*, <http://freethoughtblogs.com/maryamnamazie/2011/12/05/there%E2%80%99s-no-honour-in-%E2%80%98honour-killings%E2%80%99/> (dostęp: sierpień 2015).

37 Szerzej zob. D.E. King, *The Personal is...*, *op. cit.*, s. 317–342.

38 *Protective Jealousy (Ghirah)*, <https://theauthenticbase.wordpress.com/2010/01/18/protective-jealousy-ghirah/> (dostęp: sierpień 2015); D. Akbari, P. Tetreault, *Honor Killing...*, *op. cit.*, s. 74.

wcześniej, szerszej koncepcji „enjoining good and forbidding evil” („al-amr bi al-ma’ruf wa al-nahy ‘an al-munkar”), wyróżnić można różne formy działań podejmowanych w jej ramach. Akbari wymienia 8 takich form/etapów:

- 1) Świadomość przewinienia,
- 2) Wytłumaczenie, że doszło do przewinienia,
- 3) Zabronienie danego czynu ustnie,
- 4) Napomnienie za pomocą ostrych słów,
- 5) Agresja w stosunku do zakazanego przedmiotu,
- 6) Groźby w stosunku do osoby, która dopuściła się przewinienia,
- 7) Przemoc fizyczna wobec osoby (najczęściejj przez pobicie)
- 8) Skrajna przemoc fizyczna (obejmująca zabójstwo)³⁹.

Należy więc zauważyć, iż działanie podjęte w ramach *ghayra* przez mężczyznę niekoniecznie skutkować musi śmiercią kobiety. Forma jaka zastosowana zostanie w konkretnym przypadku uzależniona jest *de facto* od woli sprawcy. Jednocześnie jednak nie istnieje żadna gwarancja, iż osoba stosująca przemoc w ramach *ghayra* stosować się będzie do wskazanych etapów, co stwarza możliwość, iż wobec „winowajczyni” od razu użyta zostanie skrajna przemoc, skutkująca śmiercią ofiary.

Ze względu więc na to, iż w ramach posiadanej *ghayra* mężczyzna zapewnić ma by podporządkowane mu kobiety nie dopuszczały się czynów zakazanych, naruszających *namus* oraz fakt, iż w przypadku kiedy do takiego naruszenia dojdzie obowiązkiem mężczyzny staje się wymierzenie „winowajczyni” odpowiedniej kary, przybierającej niekiedy formę zabójstwa, dostrzeżony może zostać związek pomiędzy zbrodniami „honorowymi” w społecznościach muzułmańskich a koncepcją *ghayra* i *namus*. Jak zresztą wskazuje Akbari, tego typu morderstwa określane bywają jako „ghayra killings”⁴⁰. Mając jednocześnie na uwadze poczynioną analizę koncepcji *ghayra*, dowodzącą iż usankcjonowana została ona bezpośrednio w *szariacie* (a dokładniej w *sunnie*) jako obligatoryjna cecha wiernego, niezbędna dla uzyskania łaski Allaha, słusznym wydaje się stwierdzenie o istnieniu konotacji nie tylko pomiędzy zbrodniami „honorowymi” a szeroko pojętą kulturą muzułmańską, ale także pomiędzy badanym zjawiskiem a islamem jako religią. Podkreślić należy, że związek ten uzależniony jest w dużej mierze od indywidualnej interpretacji nakałów islamu przez danego wiernego, a w szczególności od jego osobistego

39 *Ibidem*, s. 138–141.

40 *Ibidem*, s. 19–23.

stosunku do *ghayra* i *namus*, *szariat* bowiem nie nakazuje bezpośrednio zabijania w imię honoru. Jednocześnie warto wskazać, iż badani sprawcy będący muzułmanami wielokrotnie twierdzili, że ich czyn miał związek z religią, powołując się bezpośrednio na Koran, co wydaje się szczególnie niepokojące⁴¹. Jak obserwujemy, do skutecznego przeciwdziałania zjawisku zbrodni „honorowych” podejmowane środki prawne wydają się być niewystarczające. Ze względu na rolę jaką odgrywa interpretacja zasad *szariatu*, w szczególności obowiązku *ghayra* przez sprawców zbrodni „honorowych”, kluczowym w walce z problemem wydaje się więc być podjęcie właściwego działania przez liderów i uczonych muzułmańskich – nie tylko poprzez potępienie tego typu zbrodni, ale poprzez oficjalne i stanowcze, całkowite ich zakazanie jako niezgodnych z islamem.

Bibliografia

- Akbari D., Tetreault P., *Honor Killing: A Professional's Guide to Sexual Relations and Ghayra Violence from the Islamic Sources*, Bloomington 2014.
- Al Bukhari S., Book 87, no. 150, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=87&translator=1&start=30 (dostęp: sierpień 2015).
- Al Bukhari S., Book 62, no. 148, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=62&translator=1&start=140 (dostęp: sierpień 2015).
- Al Bukhari S., Book 62, no. 150, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=62&translator=1&start=150 (dostęp: sierpień 2015).
- Al Bukhari S., Book 62, no. 151, http://www.searchtruth.com/book_display.php?book=62&translator=1&start=150 (dostęp: sierpień 2015).
- Al-Jaami' S., As-Sagheer 3/74, hadith no. 3066, cyt. za: *O' Brother, Where Is Your Ghirah?!*, <https://theauthenticbase.wordpress.com/tag/duyooth/> (dostęp: sierpień 2015).
- Barakatullah F., *Reviving our sense of Gheerah*, „Al Mu'minaat Press” 2010, Vol. 1, Issue 7, February.
- Bates D.G., *People and Cultures of the Middle East*, „Just the Facts 101”, b.m.w., 2014.
- Brandon J., S. Hafez, *Crimes of the Community. Honour-based violence in the UK*, The Cromwell Press, Trowbridge 2008, s. 39.

⁴¹ Szerzej zob. C. van Eck, *Purified by Blood...*, *op. cit.*, s. 38–39

- Cetin I., *Defining Recent Femicide in Modern Turkey: Revolt Killing*, „Journal of International Women’s Studies” 2015, Vol. 16, No. 2, January.
- Definition of the Word Deen & the Word Islam*, speech by Imam Mohamed Baianonie, http://islam1.org/khutub/Defn__of_Deen_&_Islam.htm (dostęp: sierpień 2015).
- Eck van C., *Purified by Blood Honour Killings amongst Turks in the, Netherlands*, Amsterdam 2003.
- Ezzati A., *The Concept of Martyrdom in Islam*, „Al-Serat” 1986, vol. XII, <http://www.al-islam.org/al-serat/vol-12-1986/concept-martyrdom-islam/concept-martyrdom-islam> (dostęp: sierpień 2015).
- Hands off Muslim Honor*, Islamic Thinkers Society, <http://islamicthinkers.com/welcome/?p=496> (dostęp: sierpień 2015).
- Haya’a (Shyness) in Islam*, <http://www.masjidassunnah-fl.com/index.php/en/book-library/manners-and-morals/115-hayaa-shyness-in-islam> (dostęp: sierpień 2015).
- P. Chesler, *Worldwide Trends in Honor Killings*, „Middle East Quarterly” 2010, <http://www.meforum.org/2646/worldwide-trends-in-honor-killings> (dostęp: sierpień 2015).
- O’ Brother, Where Is Your Ghirah?!*, <https://theauthenticbase.wordpress.com/tag/duyooth/> (dostęp: sierpień 2015).
- Protective Jealousy (Ghirah)*, <https://theauthenticbase.wordpress.com/2010/01/18/protective-jealousy-ghirah/> (dostęp: sierpień 2015).
- Impunity for domestic violence, ‘honour killings’ cannot continue – UN of ficial*, http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=33971#Vd7-U4_ntmko (dostęp: sierpień 2015).
- Islam’il Kaita S., *To Viel Or Not To Viel: An Overview Of Muslim Woman’s Clothing*, [w:] E-Proceeding of the 2nd International Conference on Arabic Studies and Islamic Civilization 2015, Kuala Lumpur 9–10 March 2015.
- King D.E., *The Personal Is Patrilineal: Namus As Sovereignty*, „Identities: Global Studies in Culture and Power” 2008, vol. 15, no. 3.
- Koch K., *Honor killings. Can murders of women and girls be stopped? „Global Researcher”* 2011, vol. 5, no. 8, April 19.
- Koran*, z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył J. Bielawski, Warszawa 1986.
- Lindenberg G., *Muzułmańskie gwałty pod parasolem politycznej poprawności*, Euroislam, wrzesień 2014, <http://euroislam.pl/muzulmanskie-gwalty-pod-parasolem-politycznej-poprawnosci/?print=pdf> (dostęp: luty 2015).

- Malik K., *Czy krytyka islamu może być islamofobią?*, <http://euroislam.pl/czy-krytyka-islam-u-moze-byc-islamofobia/?print=pdf> (dostęp: luty 2015).
- Malik K., *When does criticism of Islam become islamophobia?*, <https://kenanmalik.wordpress.com/2013/11/14/when-does-criticism-of-islam-become-islamophobia> (dostęp: luty 2015).
- Muslim S., księga 17, hadis 4191.
- Origin of the word namus*, <http://askville.amazon.com/national-origin-word-namus/AnswerViewer.do?requestId=39929558> (dostęp: sierpień 2015).
- Pitt-Rivers J., *Honor*, [w:] *International Encyclopedia of the Social Sciences*, D.L. Sills (ed.), New York 1968.
- Pitt-Rivers J., *Honour and social status*, [w:] *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, J.G. Peristiany (red.), Chicago 1966.
- Sadowski M., *Dżihad – święta wojna w islamie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 8 (5) 2013.
- Sen P., *‘Crimes of honour’ value and meaning*, [w:] L. Welchman, S. Hossain, *Honour – Crimes, paradigms, and violence against women*, Nowy Jork, 2005.
- Taymiyya I., *Enjoining Right & Forbidding Wrong*, http://d1.islamhouse.com/data/en/ih_books/single/en_Enjoining_Right_and_forbidding_wrong.pdf (dostęp: sierpień 2015).
- There’s no honour in ‘honour killings’*, <http://freethoughtblogs.com/maryamnamazie/2011/12/05/there%E2%80%99s-no-honour-in-%E2%80%99%E2%80%99/> (dostęp: sierpień 2015).
- Welchman L., Hossain S. [w:] *The urgent need to combat so-called “honour crimes”*, Report of European Committee on Equal Opportunities for Women and Men, Doc. 11943/08 June 2009.